

20.08.2026

Jacek Kwaśniewski

Wyszukiwarka postaci nauki, techniki, filozofii i humanistyki od XIV do XX wieku

Jak powstało zestawienie

Początek był prozaiczny. Nie mogłem sobie przypomnieć dat urodzenia i śmierci kilku uczonych XVI i XVII wieku. Kiedyś sporządziłem taką listę, ale zdążyłem ją zgubić. Poprosiłem więc ChatGPT, aby przygotował nową, tym razem większą: około dwustu uczonych żyjących od XIV do XVIII wieku, z podstawowymi datami biograficznymi.

Lista powstała szybko. Gdy ją zobaczyłem, pomyślałem, że szkoda pozostawić ją w postaci zwykłego wykazu. Skoro dane już są, można przenieść je do Excela, dodać dziedziny, w których ci uczeni pracowali, aby móc sortować i filtrować tę listę na różne sposoby. Aby na przykład mógł od razu sprawdzić, jacy astronomowie działali w XVIII wieku, którzy filozofowie XVII stulecia zajmowali się prawem wojny i pokoju albo jakie postacie wiązały się z określoną gałęzią medycyny, matematyki czy badaniem tekstów biblijnych w XVII i XVIII wieku.

Tak zaczęła się kilkudniowa praca, która przerodziła się w coś znacznie większego, niż początkowo zamierzałem.

Co zawiera zestawienie

Zamiast dwustu nazwisk powstał zbiór 621 postaci nauki, techniki, filozofii i humanistyki, działających od XIV do XX wieku. Przy każdej osobie znajdują się daty życia, stulecie, dziedzina główna, poddziedzina, ewentualne dziedziny dodatkowe, łączna ocena znaczenia oraz krótka informacja o najważniejszych osiągnięciach.

Struktura zestawienia według nadrzędnych grup dziedzin

Grupa nadrzędna	Liczba	Udział
Nauki ścisłe	166	26,7%
Nauki humanistyczne	157	25,3%
Nauki społeczne	71	11,4%
Nauki o życiu, zdrowiu i Ziemi	105	16,9%
Technika i inżynieria	122	19,6%
Razem	621	100,0%

Struktura zestawienia według stuleci

Stulecie	Liczba
XIV - XV	35
XVI	51
XVII	70
XVIII	102
XIX	189
XX	174
Razem	621

Wyszukiwarkę zrobiłem pod kątem realizowanego projektu z dziedziny antropologii, ograniczonego w zasadzie do końca XIX wieku. Dlatego wiek XX jest wyraźnie niedoreprezentowany.

Obecnie wyszukiwarka ma postać skoroszytu programu Microsoft Excel. Składa się z siedmiu arkuszy: „Postacie” (arkusz główny), „Oceny”, „Metodologia i klasyfikacja”, „Słownik dziedzin i poddziedzin”, „Wyjaśnienia stuleci”, „Źródła i weryfikacja” oraz „Statystyka dziedzin”. Plik ze skoroszytem jest dostępny na mojej stronie <https://jacek.kwasniewski.org.pl>

Jak wyszukiwać i filtrować

Dla wygody korzystania wszystkie arkusze mają zablokowane wiersze nagłówkowe; przewija się cała lista a nagłówki są unieruchomione na samej górze. W arkuszach Postacie i Oceny w nagłówkach kolumn są umieszczone przyciski filtru, zwane też strzałkami Autofiltru. Po kliknięciu na nie otwiera się okno z szeregiem opcji sortowania lub filtrowania danych w tej kolumnie. Arkusz Postacie pozwala filtrować i sortować dane alfabetycznie, według stulecia działania, dziedziny, poddziedziny i łącznej oceny znaczenia. Można szybko tworzyć własne zestawienia, porównywać rozwój różnych dziedzin albo po prostu odnaleźć postać, której nazwisko lub daty wypadły z pamięci. Przykładowo można zobaczyć architektów i urbanistów XVIII i XIX wieku, uczonych XVII i XVIII wieku zajmujących się filologią biblijną i krytyką historyczną Biblii lub uczonych tego samego okresu, którzy byli astronomami, fizykami lub matematykami. Arkusz Oceny pozwala sortować listę alfabetycznie, filtrować według poszczególnych ocen lub oceny sumarycznej.

Kolumna „Najważniejsze osiągnięcia” w arkuszu Postacie umożliwia również wykonywanie przekrojowych wyszukiwań tematycznych. Po rozwinięciu filtra w jej nagłówku należy wybrać „Filtry tekstu”, następnie „Zawiera” i wpisać interesujące słowo lub fragment wyrażenia, na przykład „język” (znajduje: językowe, językoznawstwo itd.), „mechanist” (znajduje twórców filozofii mechanistycznej), „synte” (znajduje: synteza, syntetyczny itd.), „bibli” (znajduje: Biblia, biblijny itd.), „gospod” (znajduje: gospodarki, gospodarczy itd.), „relig” (znajduje wszystko związane z religią). Skoroszyt pokaże wówczas pochodzące z różnych stuleci i dziedzin postacie, w których opisach występuje szukane określenie. Pozwala to tworzyć nieoczywiste przekroje tematyczne i dostrzegać związki, których nie pokazuje podstawowy podział na dziedziny i poddziedziny.

Wynik takiego wyszukiwania zależy od słownictwa użytego w krótkich opisach i nie musi obejmować wszystkich postaci związanych z danym zagadnieniem. Warto więc sprawdzać również wyrazy bliskoznaczne, odmienne formy gramatyczne i krótkie rdzenie słów.

Oceny i metodologia

Osobny arkusz zawiera oceny każdej osoby w pięciu kategoriach: oryginalności, znaczenia dla dziedziny, wpływu historycznego, trwałości osiągnięć i współczesnego oddziaływania. Zarówno oceny, jak i przypisanie poszczególnych osób do określonych dziedzin zawierają nieunikniony element uznaniowości. Dołożyłem jednak starań, aby ocena była kompleksowa; metodologia jest opisana w arkuszu „Metodologia i zasady klasyfikacji”. Ale nie są to rzeczy jasne żadne ostateczne werdykty. Mają ułatwiać porównania i skłaniać do własnych ocen. Można się z nimi zgadzać, można je kwestionować, a niekiedy pewnie warto się z nimi spierać.

Dla kogo i jak zacząć

Skoroszyt powstał na mój własny użytek, ale doszedłem do wniosku, że może być przydatny również innym osobom interesującym się historią nauki, historią wiedzy, filozofią, dziejami idei lub rozwojem cywilizacji. Dlatego go udostępniam. Do korzystania wystarcza podstawowa znajomość Excela: należy używać filtrów w nagłówkach tabel i wybrać interesujące wartości. Reszta zależy już od pytań, które zechce się zadać temu zbiorowi.

Podstawowy arkusz skoroszytu to oczywiście Postacie, ale po zerknięciu na niego radzę wpierw przeczytać informacje zawarte w arkuszu „Źródła i weryfikacja”. Czytelnik znajdzie tam informacje o mojej roli w doborze i strukturze zestawienia oraz wkładzie ChatGPT (5.6 Sol), wyjaśnienie struktury prezentowanej grupy, osobną informację o filozofii XX wieku, a także o kryteriach przypisania poszczególnych osób do konkretnego stulecia.

Inne możliwości wyszukiwarki

- Można łączyć kryteria. Na przykład znaleźć osoby z XVIII wieku, związane z biologią i medycyną, mające ocenę co najmniej 20.
- Kolumna „Dziedziny dodatkowe” pozwala wyszukiwać ludzi łączących różne obszary. W książce taka postać zwykle zostaje przypisana do jednego rozdziału, natomiast tutaj może występować jednocześnie jako filozof, lekarz i przyrodnik.
- Oceny można rozkładać na części. Dzięki arkuszowi „Oceny” widać, czy znaczenie postaci wynikało z oryginalności, wpływu, trwałości dorobku czy znaczenia współczesnego. Książki zwykle podają ocenę autora tylko pośrednio.
- Można tworzyć własne zestawienia: listę do rozdziału książki, materiał do wykładu, „20 najważniejszych postaci XVII wieku”, listę przedstawicieli konkretnej poddziedziny itd.
- Dane mogą później posłużyć do wykonania osi czasu, wykresów, map powiązań i analiz porównawczych.